

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

İxtisas: 050321– DİZAYN

Qrup: 774

BURAXILIŞ İŞİ

Mövzu: Müasir dizaynda dekorativ tətbiqi sənətin milli ənənələrinin
tədqiqi

Tələbə: Cəfərova Gülnar Qalib qızı

Rəhbər: dos.Ağamalıyeva Yeganə Çərkəz qızı

Kafedra müdiri: s.ü.f.d.Məmmədova Lalə Hamlet qızı

BAKI – 2018

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

Fakültə “Texnologiya və dizayn” Kafedra “Dizayn”
İxtisas: 050321– DİZAYN

Təsdiq edirəm:
Kafedra müdiri

“ 04 “ yanvar 2018

BURAXILIŞ İŞİ ÜZRƏ
TAPŞIRIQ

Qr.№ 774 Cəfərova Gülnar Qalib qızı
(soyadı, adı, atasının adı)

1.Mövzunun adı: Müasir dizaynda dekorativ tətbiqi sənətin milli
ənənələrinin tədqiqi

Universitetin « 04 » yanvar 2018-ci il № 2/4/2018
əmrilə təsdiq edilmişdir.

2.Mövzu üzrə tapşırıq: Müasir dizaynda dekorativ tətbiqi sənətin milli
ənənələrinin tədqiqi

3.Hesabat – izahat yazısının məzmunu / işlənəcək sualların siyahısı /

1.Giriş 2.Qədim Azərbaycan dekorativ sənət üsürləri 3.Orta əsr geyimlərinin
araşdırılması 4.XVI-XIX əsrlərdə milli geyimlərdə bəzəklər 5.Azərbaycan milli
geyimlərində dekor 6.Milli geyim aksesuarları və onların tərtibatı 7.Azərbaycan
dekorativ tətbiqi sənəti müasir vəziyyətinin analizi 8.Müasir dekorativ sənət
sahələrində istifadə olunan ornamental kompozisiyalar

4.Qrafiki materiallar _____

5.Tapşırığın verilmə tarixi 04 yanvar 2018-ci il

6.İşin təhvil verilmə müddəti 05 iyun 2018-ci il

TƏLƏBƏ _____ G.Q.Cəfərova
/imza/

RƏHBƏR _____ dos.Y.Ç.Ağamalıyeva
/imza/

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti «Texnologiya və Dizayn» fakültəsinin 774 qrup tələbəsi Cəfərova Gülnar Qalib qızı tərəfindən «Müasir dizaynda dekorativ tətbiqi sənətin milli ənənələrinin tədqiqi» mövzusunda yerinə yetirilmiş buraxılış işinin

R E F E R A T I

Buraxılış işi giriş, 3 bölmədən, 49 səhifədən, 5 şəkildən ibarət olmaqla aşağıdakı məsələləri əhatə edir:

«**AZƏRBAYCAN QƏDİM XALQ SƏNƏTKARLIĞI**» adlı I Bölmədə – Qədim Azərbaycan dekorativ sənət üsürləri, orta əsr geyimlərinin araşdırılması, XVI-XIX əsrlərdə milli geyimlərdə bəzəklər tədqiqat obyektinə çevrilmişdir.

«**AZƏRBAYCAN MİLLİ GEYİMLƏRİNİN BƏDİİ DEKORATİV XÜSUSİYYƏTLƏRİ**» adlı II Bölmədə – Azərbaycan milli geyimlərində dekor, milli geyim aksesuarları və onların tərtibatı açıqlanmışdır.

«**MÜASİR DÖVRDƏ DEKORATİV-TƏTBİQİ SƏNƏT**» adlı III Bölmədə – Azərbaycan dekorativ tətbiqi sənəti müasir vəziyyətinin analizi, müasir dekorativ sənət sahələrində istifadə olunan ornamental kompozisiyalar işıqlandırılmışdır.

Buraxılış işi nəticə və təkliflərlə və istifadə edilmiş ədəbiyyat ilə tamamlanır. Müasir tələblərə cavab verən buraxılış işindən moda sahəsində çalışan mütəxəssislər istifadə edə bilərlər.

MÜNDƏRİCAT

	səh.
GİRİŞ	5
BÖLMƏ I. AZƏRBAYCAN QƏDİM XALQ SƏNƏTKARLIĞI	
1.1. Qədim Azərbaycan dekorativ sənət üsürləri.....	9
1.2. Orta əsr geyimlərinin araşdırılması.....	15
1.3. XVI-XIX əsrlərdə milli geyimlərdə bəzəklər.....	22
BÖLMƏ II. AZƏRBAYCAN MİLLİ GEYİMLƏRİNİN BƏDİİ DEKORATİV XÜSUSİYYƏTLƏRİ	
2.1. Azərbaycan milli geyimlərində dekor.....	28
2.2. Milli geyim aksesuarları və onların tərtibatı.....	32
BÖLMƏ III. MÜASİR DÖVRDƏ DEKORATİV-TƏTBİQİ SƏNƏT	
3.1. Azərbaycan dekorativ tətbiqi sənəti müasir vəziyyətinin analizi.....	35
3.2. Müasir dekorativ sənət sahələrində istifadə olunan ornamental kompozisiyalar.....	37
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	41
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	43
ƏLAVƏLƏR	44

GİRİŞ

Ölkəmizdə dekorativ-tətbiqi incəsənət sferalarının inkişafının tarixi yolu, ayrı-ayrı zamanlarda tərəqqi səviyyəsi haqqında bu günə qədər kifayət qədər ciddi və elmi baxımından dəyərli araşdırma işləri həyata keçirilmiş, namizədlik və doktorluq dissertasiyaların mədafiası aparılmış, albomlar nəşr olunmuş, məqalələr dərc etdirilmişdir. Bununla yanaşı, respublikamızın sosial və iqtisadi, eləcə də etnik, mədəniyyət, incəsənət tarixi haqqında məlumat verən əsərlərdə ənənəvi toxuculuq sənətinə, parça, gön-dəri, keçə, zinət, döyüş paltarları hazırlanması, geyim mədəniyyəti və bu kimi digər məsələlərə, pərakəndə şəkildə olsa da, toxunulmuş, qədim dövr və orta əsrlər dövrünə aid xeyli sayda faktlar (maddi mədəniyyət örnəkləri, yazılı mənbələr, qrafik rəsmlər, miniatürlər və sair) aşkar edilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, sonuncu əsrdə respublika ərazisində həyata keçirilmiş arxeoloji qazıntılar zamanı xeyli sayda maddi mədəniyyət örnəkləri, bahalı əşyalarla işlənmiş geyim əşyaları, xüsusən də bənzərsiz zinət və bəzək predmetləri üzə çıxmışdır. Ancaq həmin münunələr tam həcmdə elmi araşdırma işlərinə cəlb edilməmişdir, dekorativ-tətbiqi incəsənət nöqtəyi-nəzərdən onların təhlili aparılmamışdır, eləcə də bədii-texnoloji özəllikləri tədqiq olunmamışdır.

Sirr deyil ki, paltar adamların ətraf mühitinin fiziki və bir çox digər təsirlərindən müdafiə olunması, cəmiyyətin mənəvi, əxlaqi və etik standartlarına və kanonlarına riayət edilməsi, bədii və estetik zövqlərinin təmin edilməsi, baxışları, sosial-mədəni həyatı, dünyagörüşü ilə bağlıdır, odur ki, geyim mədəniyyətinin tarixi qeyd etdiyimiz həmin məsələlər haqqında geniş və müfəssəl formada danışmağın labüdlüyünü ortaya qoyur.

Haqqında bəhs etdiyimiz məsələlər ölkəmizin mədəni və ictimai reallıqların çağdaş zəmamiz üçün son dərəcə mühüm və aktuallığını itirməmiş kimi dəyərləndirilir. Bu gün Arəbaycan xalqı müstəqildir, onun seçdiyi yol demokratiya yoludur və hal-hazırda respublikamız malik olduğu doğma tarixi və mədəni irsinin, yüzilliklər ərzində ərsəyə gətirilmiş maddi mədəniyyət örnəklərinin hərtərəfli araşdırılmasına, ənənəvi sənət sferalarının bərpa etdirilməsinə, yenidən

dəyərləndirilərək mənimsənilməsinə kifayət qədər mənəvi-estetik və ideoloji zərurət duyur. Bütün bunların ödənilməsi məqsədilə tarixçi alimlərimiz və sənətsünaslıq sferasında fəaliyyət göstərən mütəxəssislərimiz bir zamanlar mövcudluğunu davam etdirmiş maddi mədəniyyət abidələrini üzə çıxarıb onları mənsub olduğu xalqa yenidən qaytarmalı, eləcə də bu incəsənət örnəklərinin ifadəçisi olduğu mənəvi, ideoloji, estetik və bu kimi digər dəyərləri gerçək tarixi izharı nöqtəyi-nəzərdən tədqiq edib bu hazırkı gerçəkliyin milli-mədəni düşüncə, zəka əzəmətinə çevirməlidir.

Bizim xalq milli paltarlarımızın keçdiyi tarixi yol, etnoqrafik, bədii-dekorativ və texnoloji spesifikasiyasının və xassələrinin araşdırılması və mənimsənilməsi məhz bir qədər bundan öncə qeyd etdiyimiz fikirlər nöqtəyi-nəzərdən son dərəcə aktualdır. Milli paltarımızdan və geyim nümunələrindən danışarkən, bir-biri ilə ayrılmaz surətdə bağlılıqda olan bir sıra elmi və praktiki mühümlüyü ilə seçilən problemləri tədqiq etmək labüdlüyü meydana gəlir. Bu baxımdan, geyimlərin hazırlanması çərçivəsində istifadə olunan materialların istehsal edilməsini, əldə olunmasını, həmin materialların bədii-dekorativ spesifikasiyasının və xassələrinin tədqiq edilməsi, geyim nümunələrinin texnologiyasının və konstruksiyasının araşdırılmasını, onun oxşar semantikasının, yəni etnik-milli özəlliklərin, cəmiyyətin fərqli-fərqli təbəqələrinə aid edildiyini və s. təyin edilməsini göstərmək mümkündür. Bundan əlavə, paltarların bədii-dekorativ özəlliklərinin və geyim dəblərinin tarixən dəyişikliklərə uğrayan inkişaf fazalarının, onların incəsənətin başqa sferalarında mövcud olan müvafiqliyi və s. araşdırma və təhlili problemləri hər biri ayrı-ayrılıqda və eyni vaxtda qarşılıqlı bağlılıq vəziyyətində Azərbaycanın milli sənətsünaslıq elmi nöqtəyi-nəzərdən olduqca mühüm və aktualıq kəsb edən məsələlərə aiddir.

Ölkəmizin güniş çeşidli geyim mədəniyyəti tarixinə malik olması hamıya məlumdur. Bizim milli geyim bütün vaxtlarda öz zəmanəsinin tələb və xüsusiyyətlərinə tam cavab verərək, eləcə də adət və ənənələrimizə daim sadiqliyi ilə diqqət çəkib. Haqqında danışdığımız bu adət və ənənələr tarixin sınaqlarından

keçərək Azərbaycan xalqının milli özəlliklərini, sosial–iqtisadi şəraiti barədə geniş və maraqlı informasiya çatdırmış olur.

Şərqdə yerləşən başqa məmləkətlər kimi, respublikamızın da hərtərəfli bədii irsə malik olması göz qabağındadır. Çağdaş dövrümüzdə qədər gəlib çıxmış paltar nümunələrindən, müxtəlif parça materiallarından, aksesuralardan, habelə milli mədəniyyətimizin maddi abidələrindən Azərbaycan Dekorativ Tətbiqi Sənətinin müxtəlif sferalarında qət etdiyi inkişaf yolu aydın olur. Dekorativ-tətbiqi incəsənətin təməlini əmələ gətirən ornamental sənət uzun tarixi yol qət edərək zəngin rənglər və fərqli-fərqli motivlərlə tamamlanmışdır.

Ornamentləri xalqımızın hərtərəfli bədii irsinin göstəricisi adlandırsaq, yəqin ki, yanılmarıq. Onlar milli sənətkarlarımızın ərsəyə gətirdikləri əsrlərində həyat sürmüş, tarixin sınaqlarından üzü ağ çıxaraq çağdaş dövrümüzdə qədər öz cəlbediciliyini qoruyub saxlaya bilmişdir. Dekorativ-tətbiqi sənət sferalarını, xalçaçılıq və bədii tikmə naxışları, üst paltarları və aksesuarlarını təhlil edərək bədii-dekorativ incəsənət elementləri – ornamentləri qruppaya birləşdirmiş, onun islimi, buta, xətai, bəndi-rumi, tağ ləçək, əfşan və bu kimi digər növləri üzə çıxarmışdır.

İndiki zəmanədə geyim istehsalı sahəsində etnik motivlərə mühüm yer ayrılır. Odur ki, modelyer və dizaynerlər çağdaş paltarlara milli ruh verməyi məqsədmüvafiq hesab edirlər. Bunun üçün kostyumların bəzədilməsi məqsədilə zəngin ornamental kompozisiyalar tətbiq olunurdu. Odur ki, zəngin tarixi irsə yaradıcı baxışların sərgilənməsinin əhəmiyyətini anlayan modelyerlər bu gün respublikada “kutyardan” və “pret-a-porte” xəttləri ilə ərsəyə gətirdikləri qadın üst paltarlarla, daha konkret olaraq, çağdaş dövrümüzün kostyumları ilə etnik motivlərin sintezini həyata keçirərək kifayət qədər baxımlı və bədii nöqtəyindən kolleksiyalar hazırlayırlar. Müasir istiqamətlərlə tarixi motivlərini ehtiva edən yeni kolleksiyalar ərsəyə gətirmək məqsədilə həmçinin geyimin və dəbin yaranması, yüzilliklər ərzində inkişafını, bu istiqamətdə ortaya gələn üslublar və onların geyim sahəsinə verdiyi yenilikləri də bilmək olduqca əhəmiyyətlidir.

Ölkəmizdə paltarların milli bədii-dekorativ səviyyəsini yüksəltmək, əsrarəngiz milli çalarlar əldə etmək üçün mütləq şəkildə orta əsrlər dövrünə aid milli paltarlarımızın bədii-konstruktiv spesifikasialarını və xassələrini, eləcə də çağdaş dünya modelyerlərinin təcrübələrini mənimsəməli, ornamental çağdaş paltarlarda düzgün qaydada və tərzdə istifadə olunmalıdır.

Hal-hazırda xeyli müxtəlif üslublara və təyinata malik yeni geyim tərzlərinin əmələ gəldiyi bir zaman, ust paltarlara milli ruh vermək hazırda dəb sferasında fəaliyyət göstərən dizayn mütəxəssisləri qarşısında duran əsas və aktual məsələlərdən biridir.

Respublikamızın ərazisində milli və həmçinin Avropa geyim nümunələrinin tərəqqisi və təcridi inkişafı ilə bağlı suallar müəyyən dərəcədə araşdırılmış və həmin nöqtəyi-nəzərdən elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflər və tövsiyələr ifadə edilmişdir, ancaq çağdaş geyim nümunələrinin ornamental özəllikləri və spesifikasiası, praktiki cəhətdən, əsaslı surətdə tədqiqat mövzusu kimi ortaya qoyulmamışdır.

Geyimlərin əmələ gəlmə tarixçəsinin, orta əsr dövründə formalaşmış üslublar və onların dəb dünyasına verdiyi yeniliklərin, eləcə də ondiqquzuncu-iyirminci yüzilliklərdə üst paltarında müşahidə olunmuş dəyişikliklərin analizi, geyim nümunələrinin bədii-estetik xüsusiyyətlərinin araşdırılması, bizim milli paltarları və orta əsrlər dövrünə aid üst paltarlarda tətbiq edilən bəzək elementlərinin analizi, çağdaş geyim nümunələrinin dekorativ surətini əmələ gətirən ornamentlərin çağdaş istifadəsinə aid tövsiyələrin verilməsi buraxılış işinin əsas məqsədini təşkil edir.

BÖLMƏ I. AZƏRBAYCAN QƏDİM XALQ SƏNƏTKARLIĞI

1.1. Qədim Azərbaycan dekorativ sənət ünsürləri

Dekorativ incəsənət növləri - tətbiqi sənət, dekorativ incəsənət, xalçaçılıq, batik, qobelen, saxsı, (keramika), toxuculuq və eləcə də tikmə naxışlar, zərgərlik, bədii şüşə, bədii oyma (ağacda, metalda, daşda, sümükdə oyma) və s., habelə "xalq sənəti". Xalq sənəti insanların çalışmaları nəticəsində yaradılmış və tətbiq olunmuş sənətdir.

Zərgərlik xalqımızın dekorativ-tətbiqi incəsənətin tərkib hissəsidir. Bu sənətin son dərəcə qədim və zəngin adət və ənənələri vardır.

Azərbaycanın ərazisində aparılmış arxeoloji qazıntılar nəticəsində aşkar edilmiş, nəcib metallardan düzəldilmiş xeyli sayda bəzək əşyalarının tarixi bizim eradan xeyli əvvəl, beşinci minilliyə qədər uzanır.

Həmin örnəklər xalqımızın maddi mədəniyyətinin yüksək səviyyədə olduğunu təsdiq edir. Bizim milli zərgərlik sənətinin tərəqqi dövrü orta əsrlərə aid edilir. Təbriz, Şəki, Bakı və Gəncə şəhərləri on üçüncü yüzilliyin axırı, iyirminci yüzilliyin ilk zamanlarında zərgərlik kimi qədim və mürəkkəb sənətinin mərkəzləri kimi tanınmışdır. Zərgərlik məmulatlarının əsas növləri sırasında baş, boyun, qol, barmaq bəzəklərini, habelə Azərbaycan milli paltarları üçün düzəldilən düymələr, asmalar, pələklər qeyd edilə bilər.

Azərbaycan milli incəsənətin tarixində daha qədim bədii sənətkarlıq növlərindən biri kimi misgərlik göstərilməlidir.

Ondoqquzuncu yüzillikdə Qafqazda ornamantlər vasitəsilə bəzədilən ən məşhur mis məmulatlarının istehsal edildiyi mərkəz qismində respublikamızın ərazisində yerləşən Lahıc kəndi tanınırdı. Misgərlik məmulatların düzəldilməsində istifadə olunan kompozisiyalar düzxətli, sınıq xətti, düzbucaq yaxud romb formalı idi. Onla fərqli-fərqli tematikaya toxunurdu. Ornamentlər təkcə həndəsi fiqurlardan deyil, eyni zamanda bitki naxışlarından, quş və heyvan təsvirlərindən, daha sonra isə süjetli təsvirlərdən də ibarət olmuşdur. Misdən hazırlanan əşyalarda görə biləcəyimiz müxtəlif yazılar, bir qayda olaraq, ərəb

əlifbasiyla cızma stilində yaradılırdı. Ərəb yazı stili gözəl və yaraşığı naxışları daha da zənginləşdirir, onlara xüsusi cəlbedicilik və nəfislik gətirirdi.

L.Kərimov adına Azərbaycan Xalçası və Xalq Tətbiqi Sənəti Dövlət Muzeyində sərgilənən bədii mis məmulatları xalqımızın bədii zövqünün və istedadının ən mühüm və əhəmiyyətli örnəklərinə aiddir.

Azərbaycan Xalçası və Xalq Tətbiqi Sənəti Dövlət Muzeyi – dövlətimizin, xalqımızın milli mədəniyyətinin sözün əsl mənasında xəzinəsi kimi dəyərləndirilməlidir.

Həmin muzey dünyada ilk xalça muzeyidir. Burada sərgilənən ekspozatların böyük əksəriyyətini respublikamızın ərazisinin bir çox guşələrində xalq ustalarının hazırladığı ornamental və süjetli xovlu xalçalar, xalça, xalı, dəst xalı, gəbə, namazlıq və xovsuz palaz, kilim, şəddə, vərni, zili, cecim, sumax və bu kimi digər toxuma sənət əsərləri, habelə müxtəlif xalça məmulatları (çul, məfrəş, heybə, xurcun, yəhər qaşığı, dəvə bəzəyi və s.) təşkil edir. Muzeyin kolleksiyasına tunc epoxasına aid keramika və tunc əşyalar, misal üçün fonus, qalxan, bədii tikmələr, parça, şüşə, metal, ağac və zərgərlik məmulatları, silah və digər ekspozatlar daxildir.

Hal-hazırda Xalça muzeyi Azərbaycanın mötəbər qurumlar tərəfindən elmi araşdırmaların həyata keçirilməsi üçün böyük bir mənbədir.

Qədim dövrlərdən ölkəmizin əlverişli iqlim şəraiti bu odlar yurdunda xalçaçılıq kimi mürəkkəb bir sənət növünün formalaşmasını və çiçəklənməsini mümkün etmişdir. Respublikamızın ərazisində həyata keçirilən arxeoloji qazıntılar zamanı aşkar edilən nümunələrə, eləcə də tarixi–yazılı abidələrə əsasən belə bir nəticəyə gəlmək mümkündür ki, Azərbaycanda hələ birim eradan əvvəl ikinci minillikdə əhali xalça toxunuşlu yumşaq parçalardan olduqca incə, yaraşığı, cəlbedici əşyaları geniş çeşiddə hazırlamışdır. Aparılmış araşdırmalar tam əminliklə deməyə əsas verir ki, ölkəmiz Qafqaz regionunda xalçaçılıq sənətinin mərkəzi kimi tanınırdı. Yer kürəsində məhz Qafqaz regionunda hazırlanmış xalçalar kimi məşhur olan çeşnilərin doxsan faizi bizim milli sənətkarlarımızın və ustadlarımızın ərsəyə gətirdikləri kompozisiyalardan ibarətdir.

Qazax xalçaçılıq məktəbi respublikamızın qərb regionundakı Qazax, eləcə də Gürcüstanın Azərbaycanlıların kompakt yaşadıkları Borçalı, Qarayazı, Qaraçöp, Qaçaqan kəndlərini, habelə son vaxtlara qədər Qərbi Azərbaycan (hazırkı Ermənistan) torpaqlarında Göyçə, Bambak, Ləmbalı, İrevan, Qaraqoyunlu və Göyçə gölünün yanında yerləşən yaşayış məskənlərini əhatə edir. “Borçalı”, “Şıxlı”, Qarayazı”, “Qaçaqan”, “Salahlı”, “Qaymaqlı” və s. Qazax rayonun xalça sənətkarlığı məktəbinin olduqca populyar sənət əsərləridir. Bu məktəbin xalçalarında məhdud çeşidli rənglər böyük abstrakt həndəsi formalarla son dərəcə uzlaşdırılmış və harmonik şəkildə vəhdət təşkil edir. Qarabağ bölgəsinin xalça sənətkarlığı məktəbi bizim ərazimizin cənub-qərbində yer alan dağlıq və aran regionlarını əhatə edir. Zəngəzurda və Naxçıvanda yerləşən xalça istehsalı mərkəzləri də həmçinin Qarabağ xalçaçılıq məktəbinə aiddir.

Onsəkkizinci yüzillikdə Qarabağ xalça sənətkarlığı məktəbi daha çox Şuşada cəmləşmişdir. Şuşa şəhərini onsəkkizinci yüzilliyin ortalarında Qarabağ xanı olmuş Pənahəli xan tərəfindən salmışdır.

Qarabağ bölgəsində hazırlanmış xalça məmulatları kifayət qədər iri ölçüləri ilə diqqət çəkir. Beş hissədən olan be cür xalçalar “dəst-xəli-gəbə” ad ı ilə tanınır. Xovlu xalçalarla bərabərhəmçinin kilim, zili, vəmi və bu kimi digər xovsuz xalçalar və xalça nümunələri də hazırlanırdı.

Təbriz şəhərində formalaşmış və inkişaf etmiş xalça sənətkarlığı məktəbi həmin dövrdə Cənubi Azərbaycanın torpaqlarında bu incəsənət növünün yayılmasında mühüm rol oynayırdı. Bu məktəb fərqli-fərqli zamanlarda İran xalça sənətinin törəmə və inkişaf prosesinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edirdi. Onaltıncı yüzillikdə inkişafının və tərəqqisinin ən pik nöqtəsinə çatmış Təbriz klassik miniatür məktəbi Təbriz xalçaçılıq sənətkarlığına və bütün Şərq xalçaçılıq sənətkarlığının inkişafına mühüm töhfələr vermişdir. Odur ki, həmin epoxanı biz tam əminliklə Təbriz xalçaçılıq sənətkarlığının, bürövlükdə Şərq xalçaçılıq sənətkarlığının qızıl dövrü kimi dəyərləndirməliyik.

Batika (Kəlağayı). Batika incəsənətin bir növü olub, kəlağayı anlamında istifadə olunur. Kəlağayı – bu, toxunmuş ipək sap, düzbucaqlı hicabla örtülmək

deməkdir. Məmləkətimizin qərb ərazilərində "çarqat" kimi tanınır. Kələğayı istehsalı ölkəmizin ərazisində qədim zamanlardan məlumdur. Orta yüzilliklər dövründə Gəncədə və Basqalda hazırlanan kələğayı məmuklatları əcnəbu dövlətlərə də aparılıb satılırdı. Şəkiddə və Basqalda hazırlanan kələğayı "Şah buta" təbliğ edir. "Hayrat", "Soğan", "İstiot" və "Albuxarı", "Doğum", "Yelən" kimi "rəngarəng ipək yaylıq" geniş yayılmışdır. Hal-hazırda xeyli nəsillər mövcuddur ki, onlar kələğayının hazırlanması fəaliyyətini davam etdirirlər. Misal qiamində Şəki şəhərində yaşayan və fəaliyyət göstərən Şamilovlar nəsli göstərilə bilər.

Azərbaycanda hazırlanan ipək və yun saplardan, eləcə də yerli basmaqəliblərdən tikmə naxışların düzəldilməsi və bədii tikmə naxışların toxunması məqsədilə istifadə edilib. Bitkilərdən hazırlanan boyaq maddələri müxtəlif rənglənmələ məqsədilə tətbiq olunur. Quşların təsvirləri ilə zəngin olan tikmə naxışlar çox tanınır.

Materialların səthində hərəkətsiz bərkidilən (tikmə, basma naxış, relyefli dekor) bədii parça və bədii tikmə naxışlar qədim sənətkarlıq sferalarına aiddir. Xalqımızın qədim el sənətiinin don dərəcə qiymətli və mühüm məqamlardan biri parçaları və parçadan hazırlanan bir çox məmukatları bəzəyən milli ornamentlərin və təsvirlərin yaradılmasıdır. Bu milli bəzəkləri üç böyük qrupu bölə bilərik: 1)ornamentli, 2)süjetli, 3)şərq klassiklərinin nəsir parçaları ilə (misal üçün, rübailərlə) yaxud müxtəlif dini kəlamlarla tərtib olunmuş materiallar.

Xalq yaradıcılığının dəf etdiyi mühüm tarixi yol, onun etnoqrafik və bədii xüsusiyyətləri, habelə əksini paltarlarda da görmək mümkündür. Həmin məqam müxtəlif formaya malik paltarlarda, burada yer alan bəzəklərdə, həmçinin bədii tikmə naxışlarında, bədii toxuculuq və parça sənətində öz ifadəsini tapmış olur. Ölkəmizin ərazisində kifayət qədər ucuz, xammalın çoxsaylı mənbələrinin olması Azərbaycanın orta yüzilliklər dövrünün şəhərlərində ipək və yun parçalarının hazırlanması və emal edilməsi üçün hər bir zəruri şəraiti yaratmışdır.

Bizim milli geyim mədəniyyətinin başlanğıc çağları barədə informasiyalar Azərbaycanın ərazisində həyata keçirilən arxeoloji qazıntı işlərindən, məmləkətimiz barədə geniş və hərtərəfli informasiya mənbəqi qismində çıxış edən

qədim və antik dövr tarixçilərinin əsərlərindən, qayaların üzərində əcdadlarımız tərəfindən yaradılmış rəsmlərdən, təsviri materiallardan və bu kimi digər məxəzlərdən ala bilirik. Ölkəmizin ərazisində aparılan arxeoloji qazıntı işləri nəticəsində bürünc dövrünün başlanğıcına aid, yəni, bizim eradan əvvəl üçüncü minillikdə hazırlanmış iynələr və millər üzə çıxmışdır. Həmin nadir nümunələr məmləkətimizin qədim insanların özləri üçün paltar tikdiklərinin əyani təsdiqidir. Gültəpə və Mingəçevir şəhəri ərazisində üzə çıxmış kiçik gil heykəllər bizim eradan əvvəl ikinci minilliyə aiddir, bununla yanaşı Mingəçevir şəhərinin ərazisində aparılmış arxeoloji qazıntılar nəticəsində tapılmış və eramızdan əvvəl beşinci yüzillikdə hazırlanması iddia edilən tikmə möhürləri o zamanənin paltarları və geyim nümunələri barədə konkret təsəvvürlər yaratmağa əsas verir. Mingəçevir şəhərinin ərazisində aşkar olunmuş mağara dəfinlərində beşinci-altıncı yüzilliklərə aid olan müxtəlif növlü ipək parçalardan hazırlanmış paltarların qalıqları üzə çıxmışdır. Tapılmış və bizim eradan əvvəl dördüncü-üçüncü yüzilliklərə aid xeyli sayda qızıldan hazırlanmış əşyalar və ayaqqabı formasında olan gil qablar onu göstərir ki, məmləkətimizin sakinləri hələ qədim vaxtlardan kifayət qədər yüksək səviyyədə inkişaf və tərəqqi etmiş maddi mədəniyyətə sahib idilər.

Azərbaycanın müxtəlif ərazilərində və müxtəlif vaxtlarda həyata keçirilmiş arxeoloji qazıntılar nəticəsində bizim eradan əvvəl üçüncü-birinci yüzilliklərdə tunc dövrünə aid qaba parça qalıqlarından qədim məmləkətimizdə yun parçalar hazırlandığını göstərir, habelə üçüncü-beşinci yüzilliklərdə bədii sənət nümunələrinin düzəldilməsi, eləcə də saxsı qablar, zərgərlik, xalçaçılıq, parça əhəmiyyətli dərəcədə tərəqqi yolu qət etdiyini müşahidə edə bilirik.

Parça materialları üzərində yer alan bədii tərtibat nümunələrindən söz açarkən deməliyik ki, basma üsulu ilə rənglənən materiallar xüsusi yer tuturdu. Orta əsrlər dövründə hazırlanmış və tərtibat texnologiyasına görə kifayət qədər yüksək tərəqqiyə nail olmuş basma parçalar, araşdırılan zaman kəsiyində də hazırlanmaqda idi. Milli xalq ustadlarımızın hazırladıqları basma materiallar malik olduqları spesifik xüsusiyyətli və bədii tərtibatı ilə diqqət çəkirdi. Basma üsulu ilə yaradılan bəzək elementlərinin, həmin təsvirlərin motivlərinin, rənglər və çalarlar

qammasının yer alması tam olaraq rəssamın istedadından, onun individual zövqündən, eləcə də dünyagörüşündən bilavasitə asılı idi.

İstənilən hər hansı ustad hazırladığı əşyanı bu və ya digər, hətta ənənəvi motiv, təsvir vasitəsilə bəzəməyə can atırdı, onu daim özünün zövqü və dünyagörüşü prizmasından görürdü, şərh edirdi. Odur ki, üstadın təsvirində individuallıq özünü qabarıq surətdə büruzə verirdi. Materialların bəzədilməsində istifadə olunan ünsürlər predmetin məişət təyinatına uyğun bir şəkildə götürülürdü. Bu isə belə bir anlama gəlir ki, basma üsulu vasitəsilə bəzədilən materialların və əşyaların geniş surətdə istifadə edilən eyli sayda və növdə dekor motivlərinin variantları mövcuddur. Misal üçün, ölkəmizdə, o cümlədən Şərq və Asiya dövlətlərində olduqca məşhur olan və ürəkdən sevilən, dəyərləndirilən buta motivi.

Orta əsr mədəniyyətini və tarihinin tədqiqatı ilə məşğul olan mütəxəssislər iddia edirlər ki, bizim milli sənətkarlarımız həm ölkə ərazisində, həm də digər dövlətlərdə satılması məqsədilə ipək, yun pambıq, kətan, atlas, xətai parça materialları hazırlayırdı.

Parça materiallarında yer alan yazılarda Qurani Kərimdən iqtibas edilmiş dini kəlamlar onbeşinci yüzillikdən başlayaraq tədricən aradan qalxırdı. Belə ki, artıq Şərqin istedadlı şair, filisof və mütəfəkkirlərin rübailəri (Nizami Gəncəvinin, Hafizin, Sədinin əsərləri) yaradılırdı.

1.2. Orta əsr geyimlərinin araşdırılması

Orta əsr dövrünün ilkin mərhələsində müxtəlif doylarla rənglənmiş yun materiallar hasırlanırdı, tikilən paltarlarda yundan savayı həmçinin kətan, ipək və pambıqdan düzəldilən parçalardan da istifadə olunurdu. Toxuculuq dəzgahının icad edilməsindən sonra onun köməyi ilə əvvəlki zamanlarla müqayisədə xeyli dərəcədə daha incə və yaraşığı parça materialları istehsal edilirdi. Belə materialların hazırlanması və müxtəlif zərgərlik bəzək əşyalarının istehsalı məqsədilə yaşayış məskanlarında, xüsusilə nisbətən daha iri şəhərlərdə zərgərlik emalatxanaları mövcud idi. Burada yüksək peşəkarlığa malik ustadlar çalışırdı. Zərif kətandan hazırlanmış bez materialını qızılı saplarla düzəldilən tikmə naxışları ilə rətib edilirdi.

Sırr deyil ki, Azərbaycanda ipliyin və müxtəlif parça materiallarının hazırlanması çox güclü inkişaf etmişdir. Bu da, öz növbəsində, ölkəmizin ərazisində yerləşən daha iri yaşayış məntəqələrinin məşhur toxuculuq mərkəzləri kimi tanınmasına gətirib çıxarmışdır.

Doqquzuncu-onuncu əsrlərdə marena kimi tanınan boyaq bitkisi gətirilirdi. Həmin boyaq maddəsinin tətbiqi sayəsində pambıqdan hazırlanan materiallarda keyfiyyətlə qırmızı rəngin alınmasına nail olunurdu. Qumaşın boyanmasında 1-ci növ, pambıq və ipək parçalarının boyanmasında narın döyülmüş, yun parçalarının boyanmasında isə iri döyülmüş marena tətbiq edilirdi. Bunun sayəsində Hindistan qırmızı rənglə, Fars, Xuzistan, Genuya isə eyli miqdarda ipək materialları ilə təmin olunurdu.

Maraqlıdır ki, Təbrizdə yaşayan əhali tətbiq edilən vergiləri geyimlərlə ödəyirdi. Yerli əhali daha çox ipək, atlaz, xara, zərxara kimi yüksək keyfiyyətli və olduqca yaraşığı parça materialları hazırlayırdı, onları müxtəlif süjetlərlə tərtib edirdilər. İpək parçası nə dərəcədə incəlik və yaraşığılığı ilə diqqət çəkməsinə baxmayaraq, zinət əşyaları ilə işlənirdi. Parça materiallarının hazırlanmasında daha çox tətbiq olunan tikmə naxışlar üslublaşdırılmış tovuzquşu təsvirlərindən ibarət idi. Həndəsi, üslublaşdırılmış bitki ornament motivləri qızılı sapların

istifadəsi ilə düzəldilən naxıştikmələrlə yerinə yetirilirdi. Təbriz şəhərində əba üçün, eləcə də saklatun, qumaş, xətai, atlaz, jell, tafta, kəzzkaşidə, diba, camə və bikimi digər material nümunələri və tipləri istehsal olunurdu. Onlar bir çox Şərq və Qərb dövlətlərinə ixrac edilirdi.

Kübar paltarlarda ornamentlərlə bolluca tərtib olunmuş zolaqlı parça materialları tətbiq edilir, zolaqların daxilində vertikal xətt boyunca qara cizgili, şəkəri rəngli bitki naxışlar - meynə yarpaqları, ləçəklərlə bitən spirallar vertikal simmetrik qayda üzrə yerləşdirilirdi.

Ondördüncü-onbeşinci əsrlərdə vertikal zolaqlı parça materiallarından bir qədər miqdarda yararlanırdılar. Paltarlar açıq çalarlı və incə boyalı materiallardan tikilirdi. Tünd çalarlı materiallar yalnız paltarlarda işlənən bəzək ünsürlərinin, daha çox yaxalıqlar hazırlanmasında istifadə olunurdu. Beləliklə, naxışları zolaqlardan ibarət materiallardan imtina edilmişdir. Onların əvəzinə simmetrik yerləşdirilmiş zərif binti naxışlar və elementlər gəlmişdir. Daha çox qırmızı və çəhrayı boylarla işlənmiş təmtəraqlı paltarlarda qızılı saplarla çevrələr daxilində yer alan qızılgül və qərənfil ləçəkləri yaradılırdı.

Səfəvilər dövründə paltarların tikintisində istifadə olunan parçaların və onların boylarının dəyişilməsi vasitəsilə dəbdə də müəyyən əvəzlənmələrin baş verməsini görmək olurdu. Bütün bunlar o dərəcədə idi ki, yerli istehsal olan məhsullar saray əhli arasında cərəyan edən dəb rəqabəti üçün kifayət etmirdi. Nəticəsi yeni materiallara böyük zərurət meydana gəlmişdir. Ölkənin hüdudlarından kənarında hazırlanan parça materialları həmin zərurəti ödəməyə çalışırdı. Nəticədə digər dövlətlərlə geyim parçalarının ticarət edilməsi olduqca aktiv bir mərhələyə qədəm qoymuşdur.

Saray əhli arasında gümüşü parça materialları, güləbətın tikmələrlə bəzədilmiş məxmərlər, al qırmızı, yaşıl və qara məxmərlər gözəl komnov, kamlot və atlazın bütün tipləri açıq səma rəngində olan ipək materialları, Holland parçaları, qırmızı, bənövşəyi, innabı, qarı, şabalıdı boyaq maddələri, eləcə də müxtəlif cür London mahudu, kürən-tünd qırmızı, bəbir rəngində, yaşıl, açıq yaşıl və bu kimi digər boylarla bəzədilmiş materiallar idxal olunurdu. Birinci dəfə idi

ki, qara rəngin qızılı (zərli) material, qızılı (güləbətini) tikmə naxışlı məxmər, atlas, kamvol, daha çox da al qırmızı çaların mümkün qədər geniş palitrası ilə uzlaşdırılması tətbiq olunurdu.

Baş örpəkləri, pambıqdan və ipəkdən hazırlanmış materiallar qızılı və gümüşü saplarla işlənmiş tikmə naxışlar vasitəsilə tərtib edilirdi. Bununla yanaşı, həmçinin xəzdən də kifayət qədər istifadə olunurdu. İpəkdən hazırlanmış materiallarda tikmə naxışlar da bol-bol tətbiq edilirdi. Tikmə naxışlarda əsasən güləbətini naxıştikmə texnikası vasitəsilə ipək və pambıq saplardan istifadə edilirdi. Tədricən iri həndəsi fiqurlardan və elementlərdən obarət ornamentlər daha çox istifadə olunurdu. Üslublaşdırılmış bitki ornamentlərin köməyi ilə miniatürlərdə öz əksini tapan obrazlar, onları əhatəliyən dekorativ-tətbiqi incəsənət örneklərinə, məişətdə istifadə olunan predmetlər, habelə və interyerə yaraşlıq verilirdi. Pambıq və ipəkdən xana-xana toxunmuş materiallar son dərəcə incə idi. Belə ki, köynəyi tam olaraq ovuca yığıb görünməz hala gətirmək mümkün idi. Bu cür köynəklər qışda isti, yayda isə kifayət qədər sərinlik saxlayırdı. Həmin zamanlarda hökmranlıq edən dəbin təməlini fərqləndirici əlamətlər – tikmə naxışlar vasitəsilə, habelə qızılla tərtib edilmiş bəzəklər, zinət əşyaları qədər dəyərləndirilən qızılı və gümüşü saplarla toxunulmuş, mirvari və qızılla naxışları tikilmiş materialların dövrünə, şəriksiz hakimiyyətinə stadr verilmişdir.

Onüçüncü əsrdə bu cür süjetli, zəngin tikmə naxışları ilə bəzədilmiş materiallar daha çox nımtənə hazırlanmasında tətbiq olunurdu. Məhz bu səbəbdən bu cür materialları “nımtənəlik” adlandırırdılar. Süjet kompozisiyası olan materiallar olduqca böyük partiyalarla buraxılırdı. Lakin bütün bunlarla yanaşı, ancaq və ancaq varlı, zəngin insanlar öz paltarlarında bu cür materiallardan istiliyədə edə bilərdi. Şamaxıda və Basqalda, eləcə də Mücidə yüksək keyfiyyətə malik, yaraşlıqlı və olduqca praktik ipək materiallar hazırlanırdı. Bu vaxtdan etibarən hazırlanan materiallarda Qərbi Avropa ölkələrində də naxış elementlərini görmək olurdu. Həmin zamanda fərqli-fərqli məzmunlu süjetli tikmə naxışlar tamamilə aradan qalxmış, bitki, həndəsi formaya malik naxışlarla dəyişdirilirdi. İpəkdən hazırlanmış parçalarla bərabər həmçinin yun, pambıq, kətan və bu kimi

digər xammaldan istehsal edilən materiallar da ölkəmizin ərazisində sürətlə və geniş şəkildə yayılmışdı.

Nimtənə gözəl zərbaftdan (qızıl saplarla toxunmuş parça materialından) hazırlanırdı. Həmin material diba ilə müqayisədə daha incə, nəfiz və yaraşığı idi. Yaraşığı və bahalı materiallardan, qızılla və zərlə toxunmuş, əksər hallarda üzərində buta tipli tikmə naxışları yer alan sərəndaz, qəsəbə, zorbab kimi baş örtüklərindən kütləvi halda istifadə edilməsi yeni dəbin qüvvəyə minməsi kimi dəyərləndirilməlidir. Kəlağayının hazırlanması və işlənməsində daha çox müxtəlif parlaq rənglərə və çalarlara müraciət olunurdu. Ondoqquzuncu əsrdə parça materialların buraxılması qəflətən aşağı düşmüşdür, paltarlar isə daha çox gətirilən materiallarda hazırlanırdı. Yüksək keyfiyyətə malik ağ rəngli materialın buraxılış həcmi durmadan artım müşahidə olunurdu. Ağ və qırmızı bezlər, eləcə də cəlamayi adı ilə tanınan nazik pambıq materialları hazırlanırdı. Şalvarın tikilməsində yun şal material tətbiq edilirdi. Samuxda yaşayan əhali tərəfindən yüksək keyfiyyətli parça materialları, ipək, yarımipək materiallar, eləcə də cecim adı ilə məşhurlaşan yun materiallar istehsal edilirdi. İpək (barama), o cümlədən də Cənub ərazilərimizdə yerləşən regionlarda daha geniş miqyasda buraxılırdı. Şamaxıda istehsal edilən ipək materiallar isə hətta İtaliyada hazırlanmış analoqlarından da yüksək dəyərləndirilirdi.

Kustar üsulla ipəkdən parça materialların hazırlanması ilə müqayisədə, milli ruhda ornamental kompozisiyalı kəlağayı nümunələrin buraxılması Şəki şəhərində çağdaş dövrümüzdə də həyata keçirilir. Ondoqquzuncu əsrdə Şəki şəhərində başmaqlara yaraşığı verən dükan da fəaliyyət göstərirdi. Azərbaycanın Qərb ərazilərində ondoqquzuncu əsrdə və iyirminci əsrin ilk illərində insanlar paltarların tikilişində istifadə olunan parçalardan daha çox yerli kustar istehsalı yolu ilə toxunan şallardan, fərqli tipli və boyalı ipək materiallardan, nazik yun və pambıq parçadan, eləcə də aşılınmış gön və dəridənyararlanırdılar.

Azərbaycanda yaşayan insanlar satışı çıxarılan ipək materialları – tafta, darayı, qanovuz, atlaz və bu kimi digər parçaları daha çox alırdılar. Parçanı hazırlanmasında qoyun yunundan başqa həmçinin, dəvə yunu və keçi qəzilidən də

yararlanırdılar. Dəvə yunu isə xüsusiyyə dəyərləndirilirdi, bu xammaldan yüksək keyfiyyətə malik mahud hazırlanırdı.

Azərbaycanda geyim mədəniyyəti orta əsrlər dövrünün əvvəlində ilkin mərhələsində idi, kifayət qədər yüksək inkişaf səviyyəsi ilə tarixə düşmüş orta əsrlərdə, Səfəvilər, Xanlıqlar və Yeni dövr kimi tanınan dövrlərdə özünəməxsus dəyişikliklərə məruz qalmışdır, zəngin tərəqqi və təkamül yolu dəf etmişdir. Odur ki, tədqiqatımız qeyd etdiyimiz epoxalara aid həyata keçirilmişdir. Tədqiq olunmuş hər bir tarixi epoxa ərzində paltara dəbin meydana gəlməsini, tanınaraq qəbul olunmasını və inkişaf etdiyini müşahidə edirik.

Yerli əhalinin əsas geyim elementləri olan alt və üst geyimləri dizlik, köynək, qaftan, şalvar, cübbə, çuxa, çaxçur və s. elementlər inkişafın sonrakı mərhələlərində Azərbaycan xalqının geyim dəstlərinin əsas elementlərini təşkil etmişdir.

Həyata keçirilmiş tədqiqat nəticələrindən aydın olur ki, adamlar bəşəriyyətin inkişafının hələ erkən dövründən geyindikləri paltarların bu və ya digər dərəcədə zahiri görünüşünə və estetik keyfiyyətinə olduqca həssaslıqla yanaşırdılar. Bu proses mütəmadi olaraq adamların individual spesifikasiyini, mənsub olduqları zümrənin əlamətlərini, sənətkarlıq üslubunu nümayiş etdirməyə imkan verirdi. Lakin, bununla bərabər, adamlarda ümumiliyyə, eyniləşməyə təşəbbüslər hər zaman özünü büruzə vermişdir. Geyinilən paltarların mədəniyyətinin xüsusiyyət təşkil edən təcəssümüdür, bununla bərabər geyim əşyaları hər zaman dəblə yanaşı dəyişməyə məcbur edilirdi. Müxtəlif şəxslərin individuallığa meyl etməsi dəbin yenilənməsinə, əksər hallarda adamların təqlidçiliyyə təşəbbüsü isə dəbin geniş arealda populyarlaşmasına səbəb olurdu.

Tədqiqin başlanğıcında, rəsm və faktiki materallarda, şifahi və yazılı mənbələrdə, eləcə də səyyahların, o dövrlərin tədqiqatçılarının mülahizələri analiz olunaraq bu qənaətlərə gəlinmişdir.

Orta əsrlər dövrünün ilkin fazasında rəng zənginliyinə, paltarın tikilişində istifadə olunan parçalar fərqliliyi ilə seçilir, paltarda isə mütəlif bəzək elementləri yaradılırdı. Lakin, bununla yanaşı, bir paltar dəstində yalnız üst paltarı gözə dəyir,

həmin üst paltar da elə geniş və uzun hazırlanırdı ki, altda geyinilmiş paltarı tamamilə bağlayırdı. Dəbin həmin etasında müəyyən gizlətmə meyilləri, özünü, paltarını kənar baxışlar üçün tamamilə görünməz, necə deyərlər, əsarət və daxilində qapanma təşəbbüsü hökm sürürdü. Siluetdə iki səmt cərəyan gözə dəyirdi: bir-birinə qarşı qoyulmuş iki trapesiyaşəkilli və düzbucaqlışəkilli formalar. Onlardan birinci səmt əsas etibarilə milli paltara, ikinci səmt isə saray daxili paltarlara aid olunmalıdır.

Orta əsr dövrünün ilkin mərhələsində insanlar tərəfindən istifadə olunan paltarlarda birinci dəfə idi ki cübbələrə müxtəlif formalı yaxalıqlar tikilirdi. Paltarın özünün formasında bu və ya digər dəyişikliklərin baş verməsi parça biçiminin köməyi ilə reallaşdırılmırdı, bu məqsədlə əlavə geyim elementlərinin tikilməsinə müraciət olunurdu.

Orta əsr dövrünün daha tərəqqi etmiş onilliklərində miniatürlər, səyyahların qeydləri, nəzəri və faktiki məxəzlərin analizi göstərir ki, paltar ansambllarında inkişaf özünün ən yüksək səviyyəsinə qədər qalxmışdır. Üst paltar həm saya, həm də naxış elementləri ilə bəzədilmiş parça materiallarından hazırlanırdı. Naxışlar əksər hallarda qızılı naxıştəkmə vasitəsilə geyimlərin qolunun üst tərəfi və ətəyi bəzədilirdi. paltarların formaları xeyli zaman ərzində olduğu kimi sabit qalırdı. lakin moğolların istilasından fərqli, onüçüncü-onbeşinci əsrlərdə vertikal zolaqlarla bəzədilmiş materiallar daha geniş surətdə tətbiq edilirdi.

Paltar dəbinin qeyd etdiyimiz stadiyasında özünü bürüzə verən əsarət ruhu, qapalılığa meyillər sürətlə yox olur, paltarların formasında köklü dəyişikliklər müşahidə olunurdu. Haqqında danışdığımız dövrdə paltarlarda müəyyən qədər daralma gözə dəyir, üst paltar alt paltarı tam olaraq bağlamırdı. Belə ki, üst paltarın yaxası düşünüləndə nəzərdə tutulurdu ki, onun altından geyinilən hər bir paltar görükməli idi. Paltarların bir neçəsinin üst-üstə geyinilməsi gözə dəyirdi. Həmin vaxtlarda dəbdə əhəmiyyətli dəyişikliklər reallaşdırılırdı. Həmin dəyişikliklərdən biri kimi paltarlara yaxalıqların tikilməsi göstərilə bilər. Paltarların biçimində qeyri-adi və mürəkkəb formalar gözə dəyir, üst-üstə geyinilən paltarların yaxa kəsikləri fərqli-fərqli biçilirdi. Qadınların paltarlarında isə dəyişikliyə məruz

qalmayan yalnız uzunluq idi. Belə ki, paltarlar yenə də ayaqların üstünü tamamilə bağlayırdı.

Onbeşinci əsrdə qadın paltarında daha çox qırmızı rəngdən, yaşıl rəngdən, mavi rəngdən, yasəmən rəngdən, şabalıdı və bu kimi digər rənglərdən kifayət qədər geniş surətdə istifadə edilirdi. Üst paltar kimi istifadə olunan çuxa və cübbə astarla hazırlanırdı. Onların hər birinin üz və astar materialı fərqli-fərqli rənglərdə olan parçalardan ibarət idi. Məhz buna görə bir paltar dəstində bir neçə rəng görünürdü.

Paltarların konstruksiya quruluşunda mürəkkəbləşmənin olması diqqət çəkirdi. Öncədi etaplardan fərqli, bu paltarlar əhəmiyyətli dərəcədə daha dar hazırlanırdı. Paltarlara qoyulan yaxalıqlar forma əldə edir, yaxa kəsikləri isə üçbucaqlı yaxud dairəvi formada biçilirdi.

Siluetin ümumi forması düzbucaqlı idi. Bir qədər dəqiqləşdirsək deyə bilərik ki, düzbucaqlı və onun üst oturacağında kiçik sferik səth olurdu. əvvəllər də olduğu kimi, qadın yenə də istifadə etdiyi paltarını ilə ətraf mühitdən tamamilə uzaqlaşdırılırdı.

1.3. XVI-XIX əsrlərdə milli geyimlərdə bəzəklər

Onaltıncı əsrə aid miniatürlər, maddi mədəniyyət örnəkləri, aparılmış elmi və nəzəri tədqiqatlar və bu kimi digər işlər həmin zaman kəsiyində paltarları haqqında əsas məxəz qismində çıxış etmişdir.

Onbeşinci əsrə təsadüf edən sonrakı etapda, öncəki etapda da olduğu kimi, şalvar və çaxçur paltarın başlıca elementi kimi qüvvədə qalmaqda davam edirdi. Cübbələrin üstündən bel nayihəsinə incə və nəfis kəmərlər bağlayırdılar. Paltar dəbinin bu etarı daha çox baş örtükləri ilə ötən etapdan fərqlənirdi. Həmin etap zadəgan qadınlarının baş örtüyü dilimli ləçəklərdən təşkil edilirdi. Ayaqlarına merinos yunundan hazırlanmış və uzunluğu dizdən yuxarıya qədər olan uzunboğaz corablar, onun üstündən isə zərif naxışlı, uzunluğu ayaq biləyindən azacıq da olsa müəyyən qədər yuxarı olan şalvar, zərif qara dəridən hazırlanmış yüngül ayaqqabılar geyinirdilər. Evdən çölə çıxdığı zaman bütün paltarların üstündən çadra örtür, yaxud plaş və üz örtüyündən istifadə edirdilər.

Cəmiyyətin yüksək təbəqəsindən olan qadınlar isə başlarına tac qoyurdular. Sferik formalı tacın yanlarına dişli-çixıntılı tərzdə bəzəklər vurulurdu.

Onaltıncı əsrdən etibarən paltarın estetik görünüşünə bütün diqqətlər yönəlmişdir. Fərqli cürə balta, qırçınlı əlavə, zəncirələr, şahpəsəndlər və s. köməyi ilə paltarlarda daha çox baxımlılıq gətirməyə cəhd edirdilər. Ancaq bütün bunlarla bərabər, istənilən zaman kəsiyində paltarların adamların hərəkətlərinə maneçilik törətməmək məqsədilə biçim konstruksiyası daha ciddi və həssas şəkildə dəyərləndirilərək reallaşdırılırdı.

Hər bir paltarın ünsüründə xüsusi qanunamüvafiqlik gözlənilirdi. Həmin etapdan etibarən paltarın dəbində əhəmiyyətli dəyişikliklər sürətlə baş verirdi. Paltarın komplektində estetik görünüşü daha incə ornamental materiallar və üzərində icra olunan türbə, eləcə də qoşma bəzəklər elementlərin geniş surətdə tətbiq olunması onları daha da yaraşılıq və gözədəyimli edirdi. Paltar komplektində bir daha fərqli-fərqli rənglər tətbiq olunurdu. Lakin buna baxmayaraq, hər zaman bir-birilə müvafiqlik təşkil edən, habelə bir-birinin

yaraşıqlığını daha güclü və nəzərə çarpacaq tərzdə aşkar edən rənglərdən istifadə edilirdi. Çuxalar daha da yaraşıqlı, incə və bol-bol naxışlı materiallardan hazırlanırdı. Çuxaların boynunda, paltar dəbinin qabaqkı etaplardan bizə məlum olan tünd rəngli qatlama yaxalıqlar, çiyindən bel xəttinə bir-birinə paralel şəkildə düzülmüş baftadan yaradılan düymə-ilgəklərlə əvəz edilirdi. Həmin etapdan etibarən araxçınların qabaq hissəsinə, alma sallanan çaxma bəzək elementləri düzülür, yaxud kənar xəttə paralel şəkildə qızıl, gümüş bəzək elementləri yerləşdirilirdi.

Araxçın və dilimli ləçək baş nayihəsində mirvari boğazaltının köməyi ilə saxlanılırdı. Dilimli ləçəklərin üstündən başa ağ rəngli və çəhrayı rəngli çadrılar qoyulurdu.

Paltar biçmə-tikmə vəsitəsilə ilə hazırlanır, çiyin və bel paltarından ibarət olmaqla iki hissəyə bölünür. Hissənin hər biri ayrı-ayrılıqda daha yeni biçim spesifikasiyası ilə, o cümlədən yeni forma və bəzəklərlə tamamlanırdı.

Sadə milli paltarlarında və daha yaşlı kateqoriyaya aid olan qadınların paltarında geyim modası dəyişməmişdi. Lakin buna baxmayaraq, saray əhlinin paltarında biz bunun tam əksinin şahidiyik. Paltarlarada yer alan bəzək elementləri tədricən çoxalırdı. Artıq həm çuxaların yaxasında, həm də qaftanların yaxasında paralel baftalarla düymə-ilgək yer alırdı. Bu isə eyni zamanda həmçinin bəzək qismində də çıxış edirdi. Dəbdə yeni siluətə malik daha hündür boya rast gəlinirdi, bu yaraşıqlıq kimi qəbul olunurdu. Yenə dilimli ləçəklər tətbiq edilirdi. Artıq həmin ləçəklər mirvari düzümü ilə deyil, qızıl boğazaltıların köməyi ilə baş nayihəsində saxlanılırdı.

Həm çuxalar, həm də cübbələr tikmə naxışlı, mütəlif elementlərlə bəzədilmiş materiallardan tikilirdi. Cəmiyyətin daha yüksək zümrəsindən olan qadınlar başlarına sanballı və bəbdəbə ilə bəzədilmiş çutquqabağı qoyurdular. Əgər qadın başına çutquqabağı deyil, ancaq ləçək bağlayırdısa, həmin ləçəyin üstündən tərədə sultan taxılırdı. Bundan əlavə, həmin yeni dəbə uyğun olaraq qadınların əlində mütləq şəkildə incə əl yaylıqları da olmalı idi.

Onyedinci əsrdə geyinilən paltarları həm miniatürlərdə, həm də araşdırma işinə cəlb edilmiş əcnəbi materiallar, səyyahların qeydləri, eləcə də dünya muzeylərində qorunan faktiki materiallar əsasında analiz edilərək bu qənaətlərə gəlinmişdir.

Onyedinci əsrdə paltar dəbində növbəti etap meydana gəlmişdir. İnsan bədəninin təbii quruluşuna uyğun olaraq paltarların biçilməsi ilə yeni geyim növləri əmələ gəlirdi. Beləliklə, insan özünün düz biçimdə hazırlanmış paltarı vasitəsilə təbiətlə müəyyən bir sədd əmələ gətirir, ondan təcrid olunmuş duruma düşür, öz bədəninin təbii ölçülərini paltarının köməyi ilə vurğulamağa cəhd edirdi. Artıq paltarlarda qərb stili az da olsa özünü nümayiş etdirməyə başlayırdı.

Həmin etapda da həmçinin paltarların biçim özəllikləri öncəki etaplardan bir o qədər də fərqlənmir, formada baş verən teniliklər əlavə bəzək ünsürlərinin çarpaz şəkildə tikilən düymə və ilgəklər, yaxalıqlar sayəsində əldə olunurdu. Səfəvi sarayında zadəgan paltar komplektlərində fərqli-fərqli bədən kəsmə-tikmə paltarlar yaranırdı. Bir üst paltarında müxtəlif cür yaxa kəsiyi tikməklə yeni-yeni formalara nail olunurdu.

Böyük ehtimalla, zadəganların paltarında cübbənin nimsənəyə çevrildiyi bu zamanda qolun uzunluğu müəyyən dövr ərzində olduğu kimi qalmaqda davam etmişdir. Ola bilsin, məhz bu səbəbdən iş bacarmayan, səriştəsiz insan haqqında deyirdilər ki, “əli ətəyindən uzundur”.

Ontedinci əsrdə milli paltarın quruluşunda əhəmiyyətli bir o qədər də dəyişikliklər olmamışdır. Amma saray əhlinin paltarının quruluşunda kifayət qədər ciddi dəyişikliklərin olması müşahidə olunmuş, mürəkkəbləşmə açıq şəkildə özünü büruzə verirdi. Kişi paltarında hələ də ötən zamanlardakı kimi konstruksiya ilə biçilmiş paltar nümunələri hökmranlıq etməyə can atırdı. Amma bəzi zadəgan kişi paltarları dəbdə olan qadın paltarlarından malik olduqları forma və hazırlandığı parçası ilə bir o qədər də fərqlənmirdi.

Onsəkkizinci əsrdə istifadə olunan paltar örnəklərini müxtəlif divar təsvirləri, yazılı ədəbiyyat məxəzləri, nəzəri və faktiki materiallar əsasında tədqiq edilərək bu nəticələr əldə olunmuşdur.

Onsəkkizinci əsrdə geyinilmiş paltarlarda onaltıncı əsrdən etibarən əmələ gələn məhəlli üsürlər daha da əhəmiyyətli müxtəliflikləri ilə diqqət mərkəzinə düşürdü. Həmin məhəlli üsürlərə qara lent üzərinə təsbirt olunmuş boyun bəzəyi, iri düymələr, kənarları ovalşəkilli qatlama yaxalıq, paltarların daha böyük uzunluqda olması, qol ağzının əlin üstünə düşə biləcək dekorativ qolçaqlı tikilməsi, eləcə də baş örtükləri aid olunurdu.

Qarabağ bölgəsində nimtənə, eləcə də meydan yaxalı, nilufər və ya “oynayanda pərvaz edə bilən”, dekorativ qolçaqlı üst paltarlardan istifadə olunurdu.

Onsəkkizinci əsrdə bədii ədəbiyyatda əvvəlki dövrlə müqayisədə, insanın bədən yaraşılığının təsvir edilməsi, tərənnümü ilə paltar yaraşılığının təsviri, tərənnümü təqribən eyni estetik gücdə, səviyyədə çıxış edirdi. İstifadə olunan paltarların adiliyi və rahatlığı, orta əsr dövrünün modasından uzaq olması, hətta yüksək zümrələrdə, saray əhli arasında da bu cür milli paltarlara sərgilənən maraqların yüksəlməsi, bununla bərabər rəng müxtəlifliyi, hündəsi naxışlarla müqayisədə bitki motivli naxışların daha çox tətbiq edilməsi paltarlar nümunələrini milli şüurda əhəmiyyətli estetik surətə, təsvir-tərənnüm vasitəsinə çevirmişdir. Tamamilə aydındır ki, mədəni-estetik şüurda, fərqli-fərqli sənətçilik və sənətkarlıq sferalarında baş verən demokratikləşmə prosesləri, milliləşmə hadisələri də həmçinin paltara xalq məişətinin ayrılmaz bir tərkib hissəsi kimi sərgilənən maraqların artmasına səbəb olmu, onu ötən dövrlərlə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə daha yüksək estetik keyfiyyətdə mənimsəmişdir.

Ondoqquzuncu əsrdə paltar nümunələri elmi-nəzəri mənbələrlə bərabər muzeylərdə saxlanılan xeyli sayda faktik materiallar üzərində tədqiq edilərək bu kimim nəticələr əldə edilmişdir.

Ondoqquzuncu əsrdə xalqımızın milli paltarında məhəlliləşmə və stabilləşmə etarı bitir. Bu etapda hər bir zonanın xüsusi müəyyən paltar komplekti əmələ gəlmiş, eləcə də bu zonanın hər sakini üçün həmin paltar dəstindən istifadə olunması, belə demək mümkündürsə, “yazılmamış qanun” kimi qüvvəyə minmişdir.

Zənanın heç bir sakini nə badə həmin “qanun”dən kənar çıxmağı qətiyyənlə düşünmür, tam əksinə olaraq, həmin paltar komplektinin forma və biçim özəlliklərini mümkün qədər qoruyub saxlamağa, ümumi zahiri görkəminin bu və ya digər şəkildə pozulmasına gətirib çıxara biləcək hər hansı müdaxilə ünsürünü yaxına buraxmamağa cəhd edirdilər.

Qadın paltar komplekti, daha çox, alt paltarı olan alt köynəyi, dizlik, alt tumanı, üst paltarı olan şalvar, üst köynəyi, üst tumanı, arxalıq, ləbbadə yaxud çəpkən, baharı, küləcə, kürdü yaxud eşmək, paltar komplektinə əlavələr kimi meyzər, kəmər, eləcə də ayaqqabı, baş örtüyü, çaxçur və çadradan formalaşırdı.

Kişi paltar komplekti da alt paltar kimi istifadə olunan alt köynəyi, dizlik, üst paltar kimi istifadə olunan şalvar, üst köynəyi, arxalıq, çuxa, döşlük (yaxalıq), kürk yaxud canlıq (işdik), kəmər yaxud qurşaq, ayaqqabı, eləcə də papaqlardan formalaşırdı.

Maliyyə imkanları daha məhdud olan insanlar cəmiyyətin yüksək təbəqəsindən olan adamların paltar formalarını təqlid etmək məqsədilə bu paltarların oxşarını əmələ gətirməyə xüsusi diqqət yetirirdi.

Analoji zahiri görkəmə nail olmaq bir məqsəd olaraq qarşıya qoyulurdu. Belə paltara, misal üçün, kənarlarında xəz işlənən katibini, daxilinə pambıq yaxud yun salınaraq sızınan ləbbadə, canlıq, işdik və bu kimi digər nümunələri qeyd etmək mümkündür. Xalqımızın milli paltarında kəskin ayrılma və məhəlli xüsusiyyət zamanı xanlıqlar vaxtlarından etibarən start götürüb.

Daha məntiqli görünən odur ki, burada siyasi mahiyyət də az rol oynamamışdır. Həmin mülahizəni Səfəvilər dövrünün saray paltarları ilə müqayisə edərkən görürük,

Səfəvilər zamanının birləşdirmə tendensiyası ilə xanlıqlar epoxasının ayırma tendensiyalarının millətin ümumi dünyagörüşünə, xüsusən də həminü dünyagörüşünün vizual təəcəssümü kimi maddi mədəniyyət nümunələrinə, o cümlədən daha çox məhz paltardan istifadə etmə mədəniyyətinə təsir göstərdiyini müşahidə edirik. Ondoqquzuncu əsrdə artıq sabitləşməyə doğru gedən qadın

paltarlarının məhəlli özəllikləri, daha çox, paltar komplektinin bařlıca hissəsi olan arxalıqların yaxa kəsiyində görmək mümkün idi.

Beləliklə, bizim milli paltarımız yüzilliklər ərzində ger ekl řen əhəmiyyətli tərəqqi-təkamül yolu q t etmiř, x susiy t t řkil edən təkmil texnoloji və, bununla bərabər, estetik-mədəni keyfiyyətlər v  özəlliklər əldə etmiřdir.

BÖLMƏ II. AZƏRBAYCAN MİLLİ GEYİMLƏRİNİN BƏDİİ DEKORATİV XÜSUSİYYƏTLƏRİ

2.1. Azərbaycan milli geyimlərində dekor

Müxtəlif tərtibat metodlarının reallaşdırılmasında orta yüzilliklər dövrünə aid olan paltarlar nümunə qismində çuış edə bilər. Məsələn, parça, naxıştımə, muncuq, eləcə də qızıl və gümüş saplardan olduqca yaraşlıq dekorativ kompozisiyalar yaradılırdı. Dekorativ kompozisiya və qurum bir neçə növə bölünür. Məsələn, butalar, bulud, palmet, islimi, vaq-vaqı, xətai, cəlaləddin rumi və sair.

Buta rəmzi atəşpərəstlərin üstünlük verdikləri dekorativ zahiri rəsmiyyətdir. Onun hərfi mənası kol bitkisi olan qanqaldan iqtibas edilmişdir. Həmin bitki yandırıldığı zaman əmələ gələn alov buta şəklində olur. Şərqi dövlətlərinin mədəniyyətində butanın xüsusi yeri vardır. Bu rəmzi 4 qrupa bölmək mümkündür. Həmin qruplara ailə motivlərini ehtiva edən buta, xalçaçılıq mərkəzlərinin adları ilə əlaqəli olan buta, rəmzi səciyyəvi buta, eləcə də formasına görə təyin edilən butalar daxildir. Butanın həmin qrupları da, öz növbəsində, zahiri rəsmiyyətin qırx üç quruluşuna görə bir neçə növlərə ayrılır. Ailə məzmunlu butalar evli buta, balalı buta, hamilə buta, qoşa arvadlı buta, arvad-uşaqly buta kimi olur. Rəmzi səciyyəsinə görə formalara bölünən lələk buta buta, tac buta, lələk buta, çiqqa buta, fətir buta, yazılı buta, küsmüş buta, güləbdan buta daxildir.

Formasına görə adı təyin edilən buta çiçəkly buta, qoşa buta, qədim buta, saya buta, badamvari buta, yanar buta, saya buta, əyri buta, dik buta, qıvrım buta, şabalıdı buta, zərxara buta daxildir. Üz-üzə və ya əksinə dayanan butaları, müvafiq olaraq, qovuşan və küsmüş buta adlanırlar. Daha çox gəlinlik baş örtüyünün, şahın tacının bəzədilməsində tətbiq edilən butalar isə çiqqa buta kimi tanınır. Lələk butalar isə hər zaman yüksək zümrəyə aid olduğunun, qüdrət və nüfuz əlamətinin göstəricisi idi. Azərbaycanda orta yüzilliklər dövründə tətbiq edilən naxışlardan biri də bulud naxışdır.

Türkiyədə incəsənət tarixi ilə yarıdan məşğul olan mütəxəssislər buludu əjdahanın ağzından çıxan oda yaxud buxara oxşadırlar. Bu naxış bizim milli incəsənətimizdə də kifayət qədər məşhur və geniş surətdə tətbiq edilən idi. Dr.S.T.Bakırın müəllifliyi ilə dərc olunan kitabda buludun üç formasından danışılır. Bunlardan, biri digərinin üzərinə yığılmış "yığma buludlardır". Digər forması isə "stilizə buludlardır". Onların forması "İlə" həzm et motivli buluddur. O, əsasən yığın qıvrılmış motivlər şəklində, yəni əjdaha formasına bənzər formalarda təcəssüm etdirilir. Orta bağ formaları isə kol formasında olub bulud, biri digərinin üstündə yer alaraq ayı xatırladan qapalı formadan ibarətdir. Həmin növdə olan buludun orta hissəsindən iki saplaq yuxarı istiqamətə, ikisi isə aşağıya istiqamətə yönəlir.

Onaltıncı yüzillikdə bizim milli paltarımızın ən diqqət çəkən ünsürlərdən biri baş örtükləridir. Sırr deyil ki, həmin yüzillikdə Azərbaycan ərazisində yaşayan əhali qızılbaşlar adlandırılırdı. Bunun səbəb ondan barət idi ki, onlar çalma ilə dolanmış nazik və hündür ucluğu olan qırmızı baş örtüklərdən – papaqlardan istifadə edirdilər. Cəmiyyətin kübar təbəqəsindən olanlar, eləcə də yüksək rütbəli hərbcilər istifadə etdikləri çalmalara sancılmış qızıl gülü, habelə digər gül təsvirlərini xüsusilə vurğulayırdılar.

Hu çiçəklərlə yanaşı, sağ tərəfdən çalmaya bərkidilmiş, iri bir zümrüd və yaqut daşlarla tərtib olunmuş cıqqa (daraq, şana) da həmçinin kifayət qədər əhəmiyyətli bəzək əşyası qismində çıxış edirdi. S.Sadıxova qeyd edirdi ki, "Cıqqa" sözünün 1-ci mənası eqret (quş lələyindən ibarət qadın baş bəzəyi), 2-ci mənası da quş pipiyidir.

Orta əsrlərə aid mənbələr sübuta yetirir ki, belə füsunkar cıqqaları ilə qızılbaş hökmdarları şücaət göstərmiş sərkərdə və əmirləri təltif edirdilər. Basma üsulu ilə qabarıq, qızıldan hazırlanmış "quş pipiyi" ilə "tac qovulmuş" cıqqa uzun sancaqdan ibarət idi. Daraqları naxışlar yerləşdirilərkən hazırlanmış, yuvaya salınmış rəngbərəng şüşə və daş-qaşlardan ibarət olan qabarıq ornamentlərlə hər iki tərəfdən incəliklə tərtib edirdilər. Orta hissədə əsas etibarilə bütperəstlərin və müsəlmanların rəmzi olan aypara yer alırdı, yuxarı hissədə isə "xoşbəxtlik

boğçası” yerləşdirildilər. Darağın aşağı tərəfindən muncuq və basmanaxış yarpaqlarından ibarət olan asma bəzək elementləri sallanırdı. Malik olduğu formaya görə gerçək kəklik və ya quş pipiyi təsvirindən kifayət qədər uzaq idi və özündə gözəl qönçə, lalə gülü və ya palmetta ünsürlərini birləşdirildi.

Zoomorf tipli motivin xarakterik “cücərmə”si baş vermişdir. Cıqqanın arxa hissəsinə məşhur sərkərdələrin, qızılbaş əmirlərinin və yüksək vəzifə sahibi olan qulluqçuların, vəzir və əsas saray sərəncamçıları olmuş eşikağasıbaşının və mirşikarbaşının cıqqalarını bəzəyən, qızılı saplarla bağlanmış, cod at tükü dəstəsinin keçirdildiyi kiçik borucuq - tükük bərkidilirdi.

Hərbi fərqlənmə nişanı qismində çuış etmiş, sorquc adlandırılan bu dəstələr hərbi dəbilqənin - tasküləhin ucuna bərkidilirdi. Yüksək rütbəli zadəganların baş örtüklərinə əksər hallarda xırda daşlarla haşiyələnmiş iri qiymətli daş yerləşdirildilər. İri daş Məhəmməd peyğəmbəri, kiçik daşlar isə 12 imamı təcəssüm etdirirdilər (20, 94). Səfəvilər epoxasında istifadə olunan baş örtüklərinin araşdırılmasını həyata keçirmiş görkəmli özbək alimi Q.A.Puqaçenkova və alman alimi H.Rois təsdiq etmişdilər ki, ölkədə onaltıncı yüzillikdə baş örtüklərinin formalarında bir neçə dəfə dəyişikliklər baş vermişdir. Qeyd edilmiş araşdırmalara uyğun olaraq təsvir olunmuş baş örtükləri onaltıncı yüzilliyin ilk illərindən 1535-ci illərə qədər xeyli yayılmışlar. Bundan sonra kiçilmələr müşahidə olunmuşdur, yüzilliyin sonlarına qədər məişətdə qalmışlar, Təbrizdə, Naxçıvanda və Şamaxıda kifayət qədər geniş yayılmışlar.

Qırmızı başlıqlı çalmalarla bərabər onaltıncı yüzillikdə həmçinin bəzəksiz, adi çalmalar da tətbiq edilirdi. Həmin zamanlarda ağ çalmalar xeyli populyarlaşmışdır. Şah, vəzir və yüksək rütbəli ruhanilər yaşıl rəngli çalmalardan istifadə edirdilər.

Onaltıncı-onyedinci yüzilliklərdə ölkəmizin ərazisində çalma ilə bərabər kiçik şlyapanı xatırladan papaqlar da əhali tərəfindən çox bəyənilirdi. Qeyd etdiyimiz zaman kəsiyində məişətdə digər formaya malik papaqlardan da geniş istifadə edirdilər. Bunlar qoyun dərisindən hazırlanaraq daha çox yayılmışdır. Heyvandarlıqla məşğul olan insanlar onlardan çox istifadə edirdi.

Onaltıncı-onyeddinci yüzillikdə qadınlar tərəfindən istifadə olunan baş örtüklərində də müxtəliflik nəzərə çarpırdı. Məşhur Azərbaycan alimi, akademik R.Əfəndiyev həmin zamanda tətbiq edilən qadın baş geyimlərini yeddi növə bölmüşdü.

Bu sırada əlvan naxışlı gözəl baş geyimləri, incə naxışlı araqçınlar, çənənin altında bağlanan xəzdən və ya məxmərdən hazırlanan papaqları göstərə bilərik. Onaltıncı-onyeddinci yüzilliklərdə qadın baş örtükləri arasında daha geniş yayılmış araqçınlar qeyd edilə bilər ki, onlar da, öz növbəsində, qadın və qız araqçınlarına təsnif edilirdilər. Bu kimi baş geyimlərdən qadınlar evdə, həyətdə və qonaqlığa gedərkən istifadə edirdilər, küçəyə çıxarkən də başlarına çadra salırdılar. Yalnız daha yaşlı kateqoriyadan olan qadınlar və balaca qız uşaqları küçədə çadrasız çıxmaq hüququna malik idi.

2.2.Milli geyim aksesuarları və onların tərtibatı

Azərbaycanda onaltıncı-onyeddinci yüzilliklərdə üst paltar da fərqli və müxtəlif olmuşdur. Həmin zaman kəsiyində üst paltarın formaları qədim ənənələr üzərində tərəqqi edirdi. Ancaq həmin adət və ənənələr dekorativlik istiqamətində dəyişərək daha dolğun və zəngin olmuşdur. Baş vermiş yeniliklər və dəyişikliklər daha çox ayrı-ayrı elementlərdə, hissələrdə və detallarda, naxış və bəzək ünsürlərində özünü büruzə vermişdir.

Onaltıncı-onyeddinci yüzillikdə kişilər aşağı hissəsi dar, yuxarı tərəfdə isə genişlənməyə başlayan şalvardan istifadə edirdilər. Şalvar üst köynəkləri hazırlanan eyni parça materialından tikilirdi. Ancaq şalvar daha çox göy yaxud tünd sarı rəngdə olan materialdan biçilirdi.

Həmin əsrlərdə ayaqqabılar da kifayət qədər zəngin forma çeşidilə diqqət çəkirdi. Daha çox yayılmış kişi çəkmələrindən yumşaq dəridən biçilmiş yastı dabanlı (bəzi hallarda ısı alçaq dabanlı) uzunboğaz yüngül ayaqqabıları qeyd edə bilərik.

Onaltıncı-onyeddinci yüzilliklərdə bizim milli qadın üst paltarları da əhəmiyyətli dərəcədə müxtəlifliyi ilə seçilirdi. Ancaq qeyd etmək lazımdır ki, biçimə görə bu paltar təhlil etdiyimiz zaman kəsiyinin kişi paltarının xatırladır. Qadınlar (xüsusən də varlı zümrəyə mənsub xanımlar), kişilər kimi çiyinlərinə daha çox yaraşır vermək məqsədilə uzun qollu xələtlər atırdılar.

Ancaq qadın paltarları malik olduqları sadəliyi, habelə və bəzək elementlərin xeyli dərəcədə az olması ilə diqqət çəkirdi.

Onaltıncı-onyeddinci əsrlərdə ən geniş yayılmış və tanınan qadın paltar növündən uzun şalvar göstərməlidir. Qadın şalvarların aşağı hissəsi kifayət qədər dar, yuxarı hissəsi isə daha geniş idi.

Onsəkkizinci əsrdə milli paltarımızda xeyli sayda çeşidlərə rast gəlmək mümkün idi. Bakıda, Qubada, Şamaxıda, Qarabağda, Naxçıvanda, Gəncədə, Lənkəranda, Şəkiddə və Azərbaycanın digər yerlərində müstəqil xanlıqların yaranması paltarla bağlı məsələlərə də təsirsiz ötürmüşdü. Yeni yaranmış

xanlıqlarda həyat fərqli müstəvidə, tam başqa siyasi və iqtisadi şəraitdə davam edirdi. Bu da xalq paltarımızın, zahirən də olsa, kifayət qədər əhəmiyyətli dəyişikliklərə uğramasına gətirib çıxarmışdır.

Qeyd etdiyimiz həmin dəyişikliklər paltarın biçimi və silueti ilə müqayisədə paltarın tikilişi zamanı istifadə edilən materiallarda özünü daha qabarıq surətdə büruzə verirdi.

Onsəkkizinci yüzillikdə ölkə ərazisində yaşayan əhalinin kişi cinsindən olan nümayəndələri qolları uzun olan çuxalardan istifadə edirdilər. Bu geyim növü əsasən qalın materiallardan biçilirdi, onun rəngi və uzunluğu insanın yaşına uyğunlaşdırılırdı.

Onsəkkizinci yüzillikdə ötən sərlərlə müqayisədə daha çox əbalardan istifadə olunurdu. Həmin geyimdən daha çox mollalar və hörmətli yaşlı insanlar yararlanırdı.

Onsəkkizinci əsrdə qadınlar tərəfindən geyinilən paltarlarda da həmçinin olduqca yaraşığı idi. Qadın geyimlərin xüsusi bədii üslubda, yüksək zövqlə və nəfis şəkildə tikilməsi diqqət çəkirdi.

Yüzilliyin sonunlarına yaxın ölkəmizə təşrif buyuran səyyah Marşall fon Biberşteyn Azərbaycanda yaşayan qadınların gözəlliyini xüsusilə vurğulayırdı. Biberşteyn yazırdı ki, burada yaşayan xanımların istifadə etdikləri paltarlar insanı həyrətə gətirəcək dərəcədə gözəl idi.

Onsəkkizinci əsrdə Azərbaycan xanımlarının üst paltarına üst köynəyi, çəpkən, arxalıq, kürdü, küləcə, ləbbadə, eşmək, eləcə də baharı da əlavə olunurdu. Onsəkkizinci əsrin kişi ayaqqabıları da zəngin mütəlifliyi ilə diqqət çəkirdi.

Daha çox məşhurlaşmış kişi ayaqqabısı – alçaq və dabansız başmaqqlar idi, onları təbii dəridən hazırlayırdılar. Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, daha imkanlı insanlar sırasında dəridən tikilmiş uzunbogaz çəkmələr çox populyar idi. Kənd ərazilərində yaşayanlar arasında hələ qədim zamanlarda iyirminci əsrin ilk illərinə qədər çarıqlar geniş istifadə olunurdu.

Uzun əsrlər ərzində yaranan və ondoqquzuncu əsrdə təcəssüm etdirilmiş Azərbaycan xalq ənənəvi paltarı ölkənin, praktiki olaraq, tam ərazisində başlıca ünsürlərin genetik bütövlüyü ilə diqqət çəkir.

Ölkəmizin ərazisində yaşayan bir çox millətlərin və etnik qrupların bu və ya digər paltar özəlliklərinin, komplektlərin lokal variantlarının olması bu cür ümumi qənaəti hasil etməyə şərait yaradır.

Qeyd etdiyimiz həmin fərqlər, əsas etibarilə, paltarın eyni vaxtda ümuməm mədəniyyətin başlıca spesifikliyinə sirayət etmir, onun bütövlülüyünə və tamlığına zərər yetirmir.

BÖLMƏ III. MÜASİR DÖVRDƏ DEKORATİV-TƏTBİQİ SƏNƏT

3.1. Azərbaycan dekorativ tətbiqi sənəti müasir vəziyyətinin analizi

Diqqət yetirmək lazımdır ki, bu gün dünya dəbinin paytaxtı kimi Fransa tanınır, bu ölkə müasir paltar nümunələrində milli rəng palitrasının mövcudluğunu, dekorativ üsürlərin dizaynında tarixiliyin hiss edilməsini yüksək dəyərləndirir. Ümumi götürəndə, bu və ya digər paltar əşyası adamların daxili dünyasını, onların müxtəlifliyini üzə çıxarır. Paltarlarında müəyyən dərəcədə milliliyin yer alması həmin geyim nümunəsini tarixilə, adət ənənələrilə əlaqələndirir.

Odur ki, yerli və dünya modelyurlərinin Şərq ölkələrinin, xüsusən də Azərbaycan paltarına məxsus dizayn üsürlərinə – paltar nümunələrində şəbəkəli, ornamental naxışların salınması, yaraşiq elementlərində qaşların, muncuqların tətbiq olunması, dəmir pullarla paltar elementlərinin tərtib edilməsi, eləcə də qol yaxud sinə hissənin üsürlərinə, milli paltar aksesuarlarına edilən müraciətlər Avropa və Şərq ölkələrində istifadə olunan paltarların yaxınlaşmasına bir daha gətirib çıxarmışdır.

Iyirmi birinci yüzilliyin dəb tarixində silinməz izlər qoyan bizim modelyurlərimiz – Fəxriyyə Xələfova, Leyla Əhmədova, Rauf Sərdarov, Gunel, Günay və başqaları artıq Avropada, MDB ölkələrində təşkil edilən “kutyardan” (Yüksək moda), habelə “pret-a-porte” səmtlərində dəb həftələrində müsabiqələrin iştirakçıları kimi yaxşı tanınır. Bizim yerli dizaynerlərin fəaliyyəti tanınmış modelyurlər, habelə dəb evlərinin başçıları tərəfindən yüksək dəyərləndirilir, xarici modelyurlər Azərbaycanın milli elementlərdən tez-tez istifadə edirlər. Misal üçün, 2015-ci ildə Azərbaycanın paytaxtında möhtəşəm Heydər Əliyev Mərkəzində təşkil olunan, İrina Şeykin də qatıldığı Renato Balestranın müəllifliyi ilə dəb nümayişindəki paltarlarda Azərbaycanın milli ornamentlərdən və motivlərdən geniş istifadə edilirdi. Həmin adəti yerli modelyurlərimiz mütləq şəkildə davam etdirməlidir, çünki çağdaş tendensiyalarla milli uslubu uzlaşdıraraq sintezləşdirilmiş yeni növ paltarın gündəlik istifadəmizə daxil olunmalıdır. Ayrı-ayrı bayram günlərində milli paltar çeşidlərimizdən daha çox yararlanması

alqışalayıqdır. Təntənəli mərasimlərdə geyinilən paltarda və gündəlik üst paltarlarda milli motivlərin yer alması, habelə ən azı aksesuarlarda ornament kompozisiyaların tətbiq edilməsi əhəmiyyətlidir.

İyirmi birinci yüzilliyin ilk illərindən etibarən Eskada, C.Armani, Versaçi, Yudaşkin, MaksMara, Vakka və bu kimi digər məşhur dünya brendlərinin məhsulları Azərbaycanın dəb sənayesində və dəb bazarında mühüm yerlərdən birində qərarlaşır.

2007-ci ilin martında keçirilmiş “Moda və aksesuarlar” sərgisində dəb qanunvericiləri hesab olunan bəzi dövlətlər, habelə əcnəbi kompaniyalar istehsal etdikləri məhsullarını nümayişə çıxarmışdır. Respublikamızda özləri üçün ciddi tərəfdaşlarla işgüzar əlaqələr qurçağa nail olmuşdular. Bunun özü isə geosiyasi mövqeyinə, zəngin təbii resursları, daha çox neft və təbii qaz ehtiyatlarına görə, habelə milli iqtisadiyyatının yüksək inkişaf səviyyəsi ilə diqqət çəkən ölkəmizin dünya dəb aləmində daha da yaxından tanınmasına imkan verir.

Nəticə etibarilə, dediklərimiz Azərbaycanı bu sferada dünyada daha yaxşı tanıdır və beynəlxalq səviyyədə əhəmiyyətli əlaqələr formalaşdırmış olur. Qazanılan həmin uğurlar hal-hazırda ölkəmizdə dəb sənayesinin vəziyyətini təyin edir, eləcə də onun sonrakı tərəqqisini müəyyənləşdirir.

3.2. Müasir dekorativ sənət sahələrində istifadə olunan ornamental kompozisiyalar

Dəb adamların, eləcə də və sosial fraqmentlərin gerçəkliyi hüdudlarından kənara kənara çıxaraq ayrı-ayrı nüsxələrlə kəşifir, nəticədə bütöv və universal şəkil alaraq adamların həyat fəaliyyətinin iqtisadi, psixoloji, estetik və başqa sferalarını əhatələyir.

Şərq dövlətlərinin hamısında, həmçinin Azərbaycanda da orta əsr dövrünə aid olan ust paltarların bəzədilməsində adəti üzrə bəzək elementləri qismində çıxış edən ornamental kompozisiyalar tətbiq olunurdu. Nəticədə kostyumların dekorativlik səviyyəsi durmadan artırdı.

Üst paltar, aksesuarlar, parçanın, naxıştəkmə sənətinin özəyini təşkil edən ünsürlər sırasında butanı, islimini, ləçəyi, xətaini, buludu, vaq-vaqını, tağı və bu kimi digər elementlərin adlarını qeyd edə bilərik.

Sadaladığımız həmin ornamentlər paltar komplektlərinin və aksesuarların daha təmtəraqlı və cəlbedici görünüşə sahib olması məqsədilə naxış vurmada geniş surətdə tətbiq edilirdi. Buta ornamentini əsas ünsürlərdən hesab olunur, hələ qədim zamanlardan atəşpərəstlərin daha çox tətbiq etdikləri forma olaraq tarixə düşmüşdür. Zahiri görünüş forması ilə əlaqədar buta elementi bir neçə qruplara təsnif olunur:

Birinci qrup butalar qədim xalça istehsalı mərkəzlərinin (Bakı buta, Şirvan buta, Gəncə buta, Muğan buta) adlarını daşıyır. İkinci qrupda ailə süjetləri (hamilə buta, balalı buta, evli buta, qoşa arvadlı buta, arvad-uşaqly buta və s.) öz əksini tapır. Üçüncü qrupa rəmzi səciyyə daşıyan (tac buta, lələk buta, yazılı buta, güləbdan buta və s.) butalar daxildir. Dördüncü qrup adı formasına (badamvari buta, çiçəkly buta, qıvrım buta, yanar buta, əyri buta, qoşa buta, şabalıdı buta) əsasən qoyulan butalardan ibarətdir. Əyri buta, badamvari buta, qotazly buta və bu kimi digər buta formalarına görə parça materialı və paltarın əmək qol ünsürlərinin bəzədilməsində, tikmə naxışlarda istifadə edirdi.

Orta yüzilliklər dövründə Avropa ölkələri ilə müqayisədə Şərqi dövlətlərində əhali tərəfindən geyinilən paltarlarda ornamental kompozisiyalar daha çox istifadə olunurdu. Ornamentlərin səciyyəviliyinə nəzər salsaq görürük ki, onun çoxsaylı növləri vardır. Ornamentlər arasında islimi başlıca mövqelərdə qərarlaşırdı. O, aşağıdakı beş yerə təsnif olunurdu: sadə islimi; qanadlı islimi; haçali islimi; butali islimi; hörmə islimi.

Milli dekorativ sənətimizdə “xətai” kimi tanınan kompozisiya çox populyardır. Malik olduğu forma və quruluşuna görə xətai bəzi cəhətlərdən islimiyə oxşayır, lakin buna bəməyaraq, sırf özünə məxsus səciyyəvi xüsusiyyətlərinə də sahibdir. Yaxın Şərqi ölkələrinin, xüsusən də Azərbaycanın dekorativ sənətində geniş yayılmış ornament növlərindən daha biri əfşandır. Mahiyyət etibarilə “səpmək” anlamına gələn bu termin – “zərəfşan”, qızıl səpmək, “furaşan” olaraq da istifadə olunur. Əfşan termininə onaltıncı yüzillikdə dahi Füzulinin şərlərində daha çox rast gəlinir. Əfşan kompozisiyası memarlıq sənətində, kitab tərtibatında, xalça, daha çox da parça materialların tərtibatında tətbiq olunur.

Quruluşu baxımından son dərəcə mürəkkəbliyi ilə diqqət çəkən əfşan kompozisiyası bu günə qədər tək cə peşəkar ornamentalistlərin gərgin əməyi sayəsində ərsəyə gətirilir. Əfşan kompozisiyasının sxemi bir neçə spiralşəkili budaqdan qurulur. Kompozisiyanın sadəliyi yaxud daha mürəkkəb olması budaqların tutduğu sahənin ölçüsü ilə bağlıdır. Təkrarən vurğulayaq ki, yüksək peşəkarlıq səviyyəsinə malik ustadlar əfşan kompozisiyasında zülşəkili spiralların həndəsi üsul vasitəsilə mərkəzi nöqtədən kənarlara istiqamətdə deyil, əks istiqamətdə - kənarlardan mərkəzə tərəf yönəldirdilər. Həmçinin qeyd etməliyik ki, zülflər böyük və kiçik müxtəlif ünsürlərlə tamamlanır, işlənirdi. Həm mürəkkəb quruluşa malik, həm də sadə zülşəkili spiralların ucları yarpaqlarla bəzədilirdi. Nəticədə onlar öz formalarına görə balığa oxşayırdı. Onu da deyək ki, əcnəbi sənətşünaslar Azərbaycan xalq yaradıcılığına bir o qədər də bələd deyillər. Odur ki, çox vaxt “sonluğu” elə balıq kimi də adlandırmaqla bunu düzgün hesab edirlər.

Əfşan kompozisiyasının daha möhtəşən örnəyi onaltıncı yüzilliyə aid Şeyx Səfi xalçasının ornamental quruluşunda görmək mümkündür. Orta yüzilliklər dövründə qadınların istifadə etdikləri paltarlarda qızılı saplarla istənilən bu və ya digər ornamental kompozisiya paltar sahibinin yüksək zümrəyə aid olub-olmadığını işarə edirdi. “Bəndi-Rumi” daha bir ornament növüdür ki, ölkəmiz də daxil olmaqla Şərqi dövlətlərinin böyük əksəriyyətində xüsusi yerə malikdir. Bu ornament quruluşu baxımından rombşəkilli şəbəkəni xatırladır. Barəsində danışdığımız həmin ornament həmçinin memarlıq, misgərlik, geyimlərin bəzədilməsi, miniatürlərdə və xalçaçılıqda hərtərəfli tətbiq edilirdi.

Dekorativ “tağ – ləçək” milli incəsənətimizdə geniş yerə malik başlıca ornamentlərdən biridir. Ləçək hələ keçmiş zamanlarda xanımlarımızın baş geyimi olmuş kvadratşəkilli dəsmalın üçbucaq formada bükümü, və ya çağdaş zamanımızda xanımlarımızın istifadəsində olan baş dəsmalının bir formasıdır.

“Ləçək” termini iki hissədən ibarətdir. “Ləç” – üz deməkdir, , “ək” isə oxşayan, bənzəyən anlamına gəlir. Deməli, ləçək termini “üzəbənzər” anlayışı verir. Keçmiş vaxtlardan bu günə kimi ləçək interyerlərin dekorativ quruluşunda istifadə edilir. Milli dekorativ-tətbiqi incəsənətimizdə dərin iz buraxmış ləçəklər belə təsnif edilir: saya ləçək, heykəlvari ləçək, sivri ləçək, kəsikxətli ləçək, kəsikbaşı ləçək, dilikli ləçək, saçlı ləçək, mürəkkəb formalı ləçək.

Azərbaycan milli üst paltarların tərtibatında istifadə edilən naxışlar, yəni ornamentlər malik olduqları formaya uyğun olaraq həmçinin belə də təsnif edilir.

Bitki ornamentlər – praktiki olaraq, bütün dekorativ-tətbiqi incəsənət sferalarında kifayət qədər geniş yayılmış və böyük populyarlıq qazanmış ornament növü bitki ornamentlər sayılır. Həmin ornament növünün motivləri fərqli-fərqli ölkələrdə bir-birinə bənzəmir. Belə hallar da olur ki, nəbati formaya malik bəzək naxışlarına heyvan və insan surətləri gətirilir.

Həndəsi ornamentlər - başqa naxış bəzəklər sırasında, praktiki olaraq, ən qədimi hesab olunur. Bir çox millətlərin nümayəndələri - hindular, çinlilər, misirlilər, yunanlar və digər xalqlara aid insanlar həndəsi ornamentlərdən

(üçbucaqlı, kvadrat ulduz) paltar, memarlıq, keramika və digər sahələrdə bəzək elementləri kimi tətbiq edirdilər.

Texniki ornamentlər – həmin bəzək naxışların forması adamların əmək fəaliyyətinin əksidir. Material üzərində müvafiq dəzgahın köməyi ilə çəkilmiş sadə bəzək naxışları texniki ornament adlandırılır; rəmzi ornamentlərin surətləri, rəmzi yaxud rəmzi sistemlərini təsvir edir. Təbiət hadisələri adamların həyatına əhəmiyyətli təsiri, mahiyyəti vardır. Məhz bu səbəbdən adamlar bütün bunları parça materialları yaxud daşların səthində əks etdirirdilər. Günümüzdə qədər gəlib çıxmış rəsmlərin səciyyəvi xüsusiyyətləri onu deməyə əsas verir ki, bütün bunlar mücərrət surətlər olub, işarə rəmzi sistemindədir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Yekun olaraq qeyd etməliyik ki, həyata keçirilmiş bu araşdırma işində ölkəmizin ərazisində orta əsrlərin ilk illərindən etibarən son dövrlərə qədər insanların istifadəsində olmuş ayrı-ayrı paltar növlərinin bədii-dekorativ özəlliklərini, onların dəqiq konstruksiyasını, tikiş texnologiyasını, yəni kompozisiya özəlliklərini, paltarın və paltarın tikildiyi parçaların istehsalının bir etapından başqa etapa keçidinin necə reallaşdırdığını, tarixi paltarların təkamül və inkişaf prosesi öz əksini tapmışdır. Bununla bərabər, əsas hədəf olaraq bizim milli texnoloji, ideoloji, estetik və digər nöqteyi-nəzərdən tarixi təkamül və inkişaf prosesini, fərqli-fərqli tarixi epoxalardakı tərəqqi səviyyəsini müşahidə etməkdən, milli paltar dəbinin hansı mərhələləri üzrə və necə dəyişdiyini, eləcə də xalqımızın zəngin paltar mədəniyyəti haqqında maksimum təkmil və sistemli təsəvvür yaratmaq nəzərdə tutulur. Bu hədəfə nail olmaq məqsədilə müəllif öz qarşısına bunlardan ibarət konkret vəzifələr müəyyənləşdirmişdir:

- Bizim milli paltar mədəniyyəti tarixini əhatə etmək və ənənəvi paltar növlərinin təsnifatını aparmaq;
- Məlum məxəzlər üzrə orta əsrlərin ilk illərindən başlayaraq ötən əsrin əvvəllərinə qədər ölkəmizin ərazisində paltar materiallarının hazırlanmasının vəziyyəti, miqyası, keyfiyyəti, ixrac və idxalı haqqında hərtərəfli və müfəssəl informasiyanı təqdim etmək;
- Baş örtüyünün, papaqların, eləcə də ayaqqabıların yaranması, inkişafı, eləcə də təkamül prosesinin səbəblərini müfəssəl surətdə tədqiq etmək;
- Paltarların müxtəlif tarixi etaplarda xalqın dünyagörüşündən, mənəvi-əxlaqi, psixoloji özəlliklərindən, inamlardan irəli gələn rəmzlərini üzə çıxarmaq;
- Xalqın estetik zövqünün, gözəllik haqqında təsəvvürərin paltarlarda (siluetin forması, bədii həlli, paltar komplektinin mühüm və əlavə detalları və sair) necə öz əksini tapması, habelə paltarın bədii-estetik düşüncələrdə (təsviri sənət, ədəbiyyat və sair çərçivəsində) “ilham mənbəyi” qismində istifadə olunması, obrazlaşdırılması, metaforik vasitə olması məqamlarının araşdırmaq;

- Milli paltarlarımızın inkişafı prosesində Qafqazda və Şərqdə yaşayan millətlərin (xüsusən də, türkdilli xalqların) paltar mədəniyyətinin qarşılıqlı surətdə təsir göstərməsini güzgün şəkildə təyin etmək;
- Paltar sferasında estetik və texnoloji təsirlərin hansı tarixi etaplarda milli paltarlarımızda iz buraxdığını, yerli istehsal olan və idxal edilmiş paltarların cəmiyyətimizin ictimai-mənəvi kontekstindəki münasibətini və bu kimi digər məsələlərini tədqiq etmək;
- Mallı paltar mədəniyyətimizdə orijinal özəlliklərlə sonradan iqtibas edilmiş üsürlərin mütənasibliyini üzə çıxartmaq;
- Milli paltar mədəniyyətimizin ölkəmizin ümumi mədəniyyət tarixi çərçivəsində tutduğu mövqeləri aydınlaşdırmaq, milli geyimin inkişafında paltar mədəniyyətimizin oynadığı rolu və əhəmiyyətini tədqiq etmək və sair.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Dünyamalıyeva S. S. Azərbaycan geyimlərinin bədii-dekorativ xüsusiyyətləri Bakı, "Elm" 2013, 488 s.
2. Vəliyev F. İ. XIX-XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan maddi mədəniyyəti Bakı, " Elm " 2006, 172 s.
3. Əfəndiyev R., Dünyamalıyeva S. Azərbaycan geyimləri. Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı 1997, 64 s.
4. Mustafayev A. H. Azərbaycanın maddi mədəniyyət tarixi (etnoqrafik materiallar əsasında tipoloji tədqiq) Bakı, "Bakı universiteti" nəşriyyatı 2009, 420 s.
5. Kərim Kərimov Azərbaycan miniatürləri Bakı, 1980.
6. Tağıyeva R.C Azərbaycanın dekorativ tətbiqi sənəti Bakı, "Elm" 1986, 101 s.
7. Əliyeva G. Azərbaycan bədii parça və tikmələri Bakı, " Elm" 1990, 175 s.
8. Əfəndiyev R.S. Azərbaycan geyimləri tarixi. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının məruzələri XV cild № 9, 1959
9. Азербайджанский Государственный музей искусства им Р. Мустафаева, "Азербайджанский костюм" Баку-1963, 32 с.
- 10.Измайлова А.А. О народной одежде населения юго-восточных районов Азербайджана. Изв. АН Азерб. ССР. Сер. общест. наук, 1964, № 4

ƏLAVƏLƏR

